د لوی استاد اروابناد علامه پوهاند عبدالحي حبيبي د نولسم تلين په وياړ!

پښتو

او

پښتونوالي

Ketabton.com

پوهاند علامه عبدالحی حبیبي

۱۳۸۲ لمريز کال

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

کــتاب نوم : پښتو او پښتنواله

لیکوال : علامه پوهاند عبدالحی حبیبي

ټولوونکې : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپکال : 1382ل/ 2003م کال

خپرندویه : بېنوا فرهنګي ټولنه

چاپشمېر : پنځه سوه ټوکه

کمپوز/ ډیزاین : جبار ترنګ

کمپیوټرچارې : بېنوا فرهنګي ټولنه

د خپرونو لړ : لومړی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ يادښت

بېنوا فرهنګي ټولني د خپل تاسيس له مهاله دا پلان او آرمان درلود چي نومونږي ټولنه به يو مرکزي خپرونی ارګان لري، د ځوانانو، ښځو او نورو اړينو مسايلو په اړه به نوي خپروني لري، بوختوونکي او ارزوونکي پروګرامونه او غونډي به جوړوي، کتابونه به خپروي او . . . .

له دي جملې څخه يې ګڼ شمېر غونډي جوړي کړې چي محسوسي او ګټوري پايلي يې لرلي دي، مرکزي خپرنی ارګان (ښکلا مجله) يې تر دې مهاله پنځمې ګڼې ته رسولې ده او دا دی خپلو سترو آرمانونو ته د رسېدو پر لار يو بل د خير ګام پورته کوي او د لومړي ځل لپاره د هيواد او نړۍ د نامتو او نابغه ليکوال، پوهاند علامه ارواښاد عبدالحي حبيبي يو ډېر په زړه پوري او ګټور اثر (پښتو او پښتنواله) خپروي.

دا اثر هغه نسبتاً اوږده مقاله ده چي په پرله پسې توګه د (کابل مجلې) د 1354ل کال په ټولګڼه(کلکسيون) کي خپره شوې ده چي د پښتنو قانون (پښتونواله) يې په خورا عالمانه، ژوره او بېساري توګه څېړلی او پښتنو و نړۍ ته يې ورپېژندلی دی.

دا چي نومونږي ليکنه له يوي خوا په خپل ډول کي ډېره نوې بڼه درلوده، چي بايد په يو ځايي ډول د هر چا لاس ته رسېدلې وای او له بل پلوه بېنوا فرهنګي ټولني وغوښتل چي د ارواښاد د نولسم تلين په اړه او همدارنګه د تبرك لپاره د خپلو خپرونو د لړ د لومړۍ ګڼې په توګه دغه ډېر ګټور اثر خپور کړي، ځکه نو د ټولني کارنده او ځيرك مرستيال ښاغلي عبدالجبار ترنګ د سترګو په رپ کي په ډېره لېوالتيا سره دغه بېساري ارزښتمنه مقاله سره يوځای، ترتيب، کمپوز، ډيزاين او سمه کړه او دا دی د يوه کوچني خو په منځپانګه ډېر بډای کتاب په توګه يې ستاسو درنو لوستونکو لاسونو ته در رسوي، هيله ده چي وړ ګټه به ځني تر لاسه کړئ.

همدارنګه دا يادونه هم کوو چي بېنوا فرهنګي ټولنه غواړي چي دغه د کتاب خپرولو لړۍ د مهربان اللهج په مرسته وغځوي، چي په دې کار کي موږ د درنو فرهنګپالو او پښتومينو يارانو لاسنيوي ته سخته اړتيا لرو، ځکه وايي چي له يوه لاسه ټك نه خېژي، نو کتاب، مجله او ليکنه برابرول يې پر موږ د چاپ ځواني تاسو وکړئ؛ که داسي وشي، نو ان شاالله د ګوډ فرهنګ پښې به مو بيا روغي او د نړۍ سترګي به يې ننداري ته را واوړي.

تر همداسي يوه مهال پوري

د خدای (ج) په آمان!

اداره

13/4/1382ل_کندهار

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولـــــنه یا اجــتماع

په دې لاندي کرښو کي زه د خپل وسه سره سم د پښتو اجتماعي روحیات، پسیکولوژي او عقلیت څه نه څه ځرګندوم او هغه شیان چي د پښتو او پښتنوالي ځلي ځني اوځاریږي، تر څېړني لاندي نیسم:

ټولنپوهان یعني اجتماعیون او د اجتماع علما Sociologists وایي: ټولنه یا اجتماع په موجوداتو کي یو خاص ناموس دی، چي هیڅ شی له دې څخه نسي وتلای، یو ژوندی جسم که انسان وي، که حیوان، که کوچنی ذره بیني مکروب، دا ټوله له خورا وړوکو کیمیاوي ټوټو څخه جوړ سوي دي، او دا ټوټې له هغو بېخي کوچنوټو ذراتو څخه مرکبي دي، چي په پښتو یې كك او په عربي یې جوهر فرد او په اروپایي ژبو یې atoms بولي، دا ککونه په طبیعت کي د ټولني خاصیت لري او دغه خاصیت یو د بل سره نښتون د ژوندون حرکت پکښي پیدا کوي. کوچني او لوی ژوي(حیوانات) ټوله په دغه اجتماعي خاصیت د ژوندون مجموعې لري، چي د دوی اجسام ځني ترکیب سوي دي، لکه د ژوندیو شیانو اجسام چي د ژوند له مجموعو څخه جوړیږي، دغسي هم هر جسم او هر فرد له نورو سره نښت او یو ارتباط لري، په خزندو او چنجیانو او لویو حیواناتو کي هم دا خاصیت سته، هغه حیوانات چي نباتات خوري، بېلي ډلي لري او الوتونکي هم شخړ_شخړ الوزي، پیلان په زنګلو کي تر 150 پوري یو ځای په ټولنه کي ګرځي، دغسي هم نور هګان یعني وحشي حیوانات لکه د افریقا بېزوګاني توکم_توکم دي او یوه نوعه بېزو چي سیرکوپیتیکوس cercopithicus نومیږي ډله_ډله د خپلو مشرانو تر اداري لاندي ژوندون کوي، مشر یې ګوماري یا یې ژغوري، ګوریلا او بابون تر دې لا ښه اجتماعي ژوندون لري .

مګر انسان خو په یوه مصنوعي او عقلي اجتماع کي ژوندون کوي، او دا خپل اجتماعي حیات هم تر یواځني ژوندون ښه ګڼي او اجتماعي نظامات او افعال یې پر مقایسه او استدلال او استنتاج ولاړ دي. پرته له دې څخه د انسانانو ځیني وحشي قبایل هم د ټولني روح لري، هره ټولۍ یې له څو کورنیو څخه جوړه سوې، لکه د اسټرالیا، جنوبي افریقا او سیلان ځیني ټولني .

د موجوداتو دغه حال ته چي څوك ځیر سي، نو داسي ورته ښکاره کیږي، چي "ټولنی ژوندون" د انسانانو دپاره طبیعي او حتمي دی او زړو پوهانو چي انسان مدني یې بالطبع باله، هم مطلب دغه و، چي اجتماعي احساس یې پر طبیعت او خاوره ور اخښلی سوی دی او د ده د ژوندون لوازم او اړتیاوي هم په یوازیني ژوندون کي نسي بشپړېدلای، د خپل ژوندون دپاره اړ دی، چي د نورو کومك او مرسته ځانته ومومیاو د ټولني په سیوري کي ځان وژغوري

په حقیقت کي د انسان سعادت او کمال او نوري ټولي ښېګړي په اجتماعي ژوندون کي حاصلیږي او د ژوندون ټوله مزایا هم بېله اجتماع لاسته نه راځي، ولي چي انسان د نورو په مرسته د ژوندون فواید او منافع لاس ته راولي او د سعادت ژوندون ته رسیږي او یو انسان یوازي او بېل ټوله ښېګړي نسي میندلای

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتـــو او اجـــــتماع

پښتون ملت خو د تاريخي تحقيقاتو له پلوه هغه زاړه آرْيانان دي، چي دا څو زره کاله پرله پسې په دغه خپله ځمکه "پښتونخوا" کي پراته دي، په پښتنو کي تر اوسه هغه د آرْيانانو زاړه خواص او تاريخي مزايا ليدل کيږي، په اجتماعي حالاتو کي، خو دا يوه منلې خبره ده چي کورنۍ د ټولني منشا ده او د اجتماعي ژوندون زده کړه او وده هم لومړی په کورنۍ کي کيږي، اجتماعي عواطف او د ټولني د وروړګلوۍ سپېڅلي احساسات، خو لومړی په کورنۍ کي زيږي .

نو کورنۍ د ټولني يوه کوچنۍ نمونه ده، ډېري کورنۍ بيا سره يو ځای سي او يوه ټولۍ څني جوړه سي، ډېري ټولۍ چي سره ونښلي، نو يو اولس څني روغ سي، ډېر اولسونه نو ملت تشکيل کي، لکه پر جغرافي وېش چي هم له ډېرو کورنيو څخه يو ښار او له ډېرو ښارو څخه يو ولايت او له ډېرو ولاياتو څخه بيا يو مملکت جوړ سي.

دا خو يو طبيعي عام اجتماعي ناموس دی، چي د پښتنو ټولنی ژوندون هم پر دغه پيلامه ټينګ دی، په پښتنو کي"کورنۍ" خاص اهميت درلود او ډېري کورنۍ چي ځانته يې خصوصي عقلي او ادبي او اولسي امتيازات درلوده، دغه خپل وضعيت يې پښت تر پښته ساتلی، کوم ځلمی که د ننګيالو ټبر ته منسوب و، هغه به ضرور ننګيالی راوتلی، تر کورنۍ وروسته (پښه) خپل کام (زی) نور مراتب وه، چي په پای کي نو ټوله په پښتون ګڼېده او دا ټوله کورنۍ، ټبرونه، د پښتون ملت اجتماعي شعبې وې، چي د اجتماع په علم کي "سلاليه ټولنه" ورته وايي او داسي ټولني د خپلوۍ، تناسل په رابطه جوړيږي او د دوی وينه او پښت هم تقريباً يو وي.

په سلاليه ټولنو کي دوه ډوله روابط سته، چي ځيني پر مندو سره وېشل کيږي او ځيني پر پلرو، پښتانه خو هغه قبايل دي، چي پر پلرو سره وېشل سوي دي، او "ابوت" پلارګلوي د دوی د وېش ستڼه وه، د پښتنو "اسماْ الرجال" به تاسي ته ښه ښکاره سي، چي هره ټولنه بېل پلار لري، او دا پلرونه په پای کي ټوله د پښتون په لوی پلار ګڼېږي او په دوی کي د پلار د قبيلوي وېش مسلسل عنعنات سته .

په زړو آرْيانانو کي هم، لکه چي داسي وېشونه وه، وکتوګيګر

W. Geigerالماني محقق مستشرق ليکي چي پخوانو آرْيانانو هم داسي قبايل درلوده، چي سره خپل به وه.

په زړه اوستا ژبه کي ويس Vic او دغسي هم د هند په رګويدا زاړه کتاب کي دغه کلمه د کورنۍ او ټبر او قبيلې په معنا راغلې ده، د ايران د داريوش د بېستون په ليکو کي (لومړی ټوك 65 وينا) کي هم د ايران زړې لس قبيلې ذکر سوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوستا او رگویدا چي د آریانانو زاړه کتابونه دي، د (ویس) کلمه کټ مټ د پښتو اوسنۍ کلمه (دیس) ده، چي په هغه زړه معنا په پښتو کي ژوندۍ او فقط (د) یې په (و) بدل سوی دی . دال او واو ډېر سره اوړي، مثلاً کندهار کي وایي کښېښوول، ننګرهار کي وایي کښېښودل، دوکتور ګوستاولوبون د زړو آریانانو د کورنۍ په بحث کي لیکي:

"چي پخوا د دوی د ژوندون او معاشرت اساس په کورنۍ ټینګ و، ټوله خلق خپلو پلرو او نیکونو ته منسوب کېدل، بلکي دوی د خپلي کورنۍ پرستش کاوه او کوزده او تولد او تناسل یې مذهبي مبارك دودونه ګڼل، نو له دې جهته چي د دوی پښت پاته سي او ټبر یې ډېر سي، زوی پر دوی ډېر ګران او زېږېدل یې هم خوښي وه، د زوی نه درلودل یې د کورنۍ وراني او د پلرو د نامه ورکېدل ګڼل.

د هندي آریانانو په زاړه کتاب رګویدا کي هغه خوښۍ ذکر سوي دي، چي پخوا آریانانو به له خپلي کورنۍ څخه اخیستې، د رګویدا دغه جملې دلالت کوي، چي په دوی کي کورنۍ څومره قدر درلود:

"خــــدای تعالی د ژوندون واکمن دی

ما لك الملك دی، دې ښاغلي کورنـــۍ

سږو ته ورکوي، خدایه موږ ستا مربي یو،

بې اولاده بې ښېګړي مــــــو مه وژنې"

له دې لوړو تشریحاتو او تاریخي اسنادو تاسي ته ښکاره سوه، چي پخوا د پښتنو اجتماعي ژوندون پر کورنۍ بنا و او دا اجتماعي دود تر اوسه هم پکښي ټینګ دی.

دا څلور زره کاله چي دوی په دې خپلو ګرانو ځمکو کي په خپلواکۍ اوسېدلي دي، دا زبادوي، چي د دوی اجتماعي وحدت کلك او یو د بله د خطر پر وخت خورا متحد او سره یو وه، د دې دپاره لازمه ده، چي موږ تاریخ ته وګورو، په لاندي ویناوو کي به پر خپل ځای موږ مفصل مثالونه د تاریخ له مخو څخه در وړاندي کړو.

وحیات؛ یا د ټولـــني نفسیات

طبیعي پوهان انسانان د رنګ پر اقسامو وېشي مګر اجتماعي فلاسفه ملتونه د روحیاتو پر اصولو سره بېلوي. دوی وایي چي هر ملت ځانته بېل فکري او عقلي او روحي ممیزات لري لکه د دوی جسماني خواص چي ګوښي_ګوښي دي، دغسي هم د دوی عقلي خصایص او روحي ممیزات سره بېل وي، دا خواص د دوی قومیت او ملیت جوړوي او هغه علم چي له دغو روحیاتو او ممیزاتو څخه بحث کوي پسیکولوژي Psychology یې بولي چي د افرادو جذبات

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او روحي کيفيات بېل او د ټولنو او مللو دا بېل څرګندوي چي اخلاق او خصايص او ګوښي دودونه او ځانته مشاعر او احساسات چي هر ملت يې بېل_بېل لري او هغه جذبات او ذهنيات او تصورات او اوهام او عقايد او نفسي چي يو ملت له بله بېلوي، دغو ته د ملت "اجتماعي نفس" يا ملي روح وايي د علم النفس او پسيکولوژۍ په اصطلاح خو "ټولنه" هغه بولي چي انفرادي مشاعر او احساسات يې په يوه مقصد پکښې غونډ او د "فکري وحدت" تر اصولو لاندي وي.

د ملتو دغه روحيات او اجتماعي نفسيات دي چي د دوی ټوله ښېګړې پورې تړلي او د هر ملت ثقافت او مدنيت هم له دغو څخه زېږي.

د هر ملت تاريخ د دوی د روحياتو ښکاره کوونکی او د نفسي خصايصو هنداره، هره لوړتيا او بری او هر کښته توب او پرزېده چي يو اولس ته ورپېښيږي دغه د دوی د روحياتو اغېزه او نتيجه ده. ګوستاولوبون وايي که انسان نابېره يوه پردي هيواد ته ولاړ سي لومړی شی چي دی يې هلتهويني د هغه قوم خپل خصوصي اخلاق او روحيات او مشترك جنسي صفات دي چي په ټولو وګړو کي څرګنديږي او دا ښيي چي هغه اولس ځانته يو بېل "روح" لري او اجتماعي نفس يې هم ګوښی دی.

د دې علمي خبري مثال د دنيا په ټولو ملتونو کي څرګند ليدل کيږي په ټوله دنيا کي يهوديان کاغ، طماع، ګټه خوښوونکي او روپۍ ټولوونکي دي. کورګاني توکمونه په تالا او يرغل او سخت ژوند ښه پوهيږي، کرنه او تجارت يې له لاسه نه راځي. د انګليسانو په ملي روح کي متانت او کلکه اراده سته. امريکايان عملي روح ډېر لري. هنديان روحاني ژوند او تصوف افکار غوره کوي، دغه "خصايص بارزه" يا اخلاقي او عقلي نواميس چي د ملت اجتماعي نفس ځني جوړيږي حقيقتاً د ملتونو د ارتقا يا لوېدو سبب ګرځي او خورا درنې_درنې اغېزې هم لري

د پښتـنو اجـــتماعي نفس او روحيات

لکه ټوله ملل چي ځانته خصايص او ملي روحيات لري دغسي پښتون هم يو بېل اجتماعي نفس لري چي دغه نو پښتانه له نورو ملتونو څخه بېلوي او د دوی د مليت تېره پر مخصوصو اصولو باندې ايږدي د پښتون د ژوندون لاري، اداب، دودونه او د تفکر ډول او د ادب اسلوب او د خيالاتو او جذباتو رنګ بالکل له نورو مللو څخه بېل دی يو پښتون چي هر ځای وي دغه خپل خصايص دی له نورو څخه په پښتنواله بېلوي او د ده د پښتو روحي پلوشې هر ځای ځلوي، پښتانه ځانته بېل روحيات او ګوښي نفسيات او اجتماعي دودونه لري چي دغه ټوله موږ "پښتو او پښتنواله" بولو د پښتو او پښتنوالي توکونه او ارکان او نور لوازم او خصايص موږ د مخه د طلوع افغان د 1315کال

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ګڼه کي وروسته بيا د کابل په کالنيو کي هم پښتنو ښاغلو ليکوالو شرح ورکړې وه. زه دلته د پښتو او پښتنوالي ارکان او عناصر نه شمېرم او نه يې څېړم، غواړم د نفسياتو او تاريخ له پلوه يې تحليل کړم.

اجتماعي علماوو او د بشر د لوړتيا د فلسفو پلټونکي روحياتو ته دومره ډېر اهميت ږدي چي ګوستاولوبون ليکي:

"روزنه او نور ټول اړوونکي عوامل د انسان عقل او ادراك ته تغير ورکولای سي اما روحيات يې نسي ور اړولای او روحي خصايص نسي ځني بېلولای هغه وخت موږ يو ملت له خپله حاله اوښتی بولو چي د ده ملي روح هم پر بله خوا وګرځي او ملي روحيات ځني ولاړ سي ".

زموږ ملي روح يعني پښتو او پښتونواله خو هم پر دغه علمي اساس په پښتنو کي خورا ټينګه ده. هغه عوامل او اسباب چي "ملي روح" په جوړېږي يعني د "پښتو او پښتنوالي" په بنيه کي موثر دي دوه شيه ډېر مهم دي چي موږ يې د پوهانو د اقوالو په استناد لاندي ځرګندوو:

�وراثت

�محيط

اتـــــاريزم

جلال بك نوري، يو تورك اجتماعي پياوړی عالم وايي:

"دغه ملي روحيات او اخلاق او موروثه صفات او د نيکونو مزاج او طبيعت ډېر ځله زامنو ته په وينه کي راځي اوس تورکان داسي ډېر خويونه لري چي دوی له نيکونو څخه اخيستي دي، د ملتونو د انقراض او انحطاط او لوړتيا او کښته والي اسرار هم په اخلاقي توارث کي دي چي په فرنګي ژبه يې اتاريزم Atarism بولي. "

دا ملي روحيات او خصوص صفات چي د هر ملت د ښايست ګڼه يا وياړ(عيب) ګڼل کيږي له پلرو او نيکونو څخه زامنو ته رانقليږي او ورو_ورو ټوله وروستني پښتونه نيسي او سوکه_سوکه د ملت په ټول نفوس کي استقرار مومي.

د ملتونو صفات، لکه جسماني صفات ټينګ دي، او په وراثت سره پر يوه ډول تل له يوه پښته بل پښت ته ځي، د پلرونو او نيکونو آثار په روح کي د هر ملت دايم او کلك پاتيږي.

د هر ملت تاريخ او ژوندون، خاصه نظامات، آداب، فنون، فلسفه او د وطنيت جذبات، ذکاً، اخلاق او نور ملي خصوصيات د دوی له ملي پسيکولوژي، څخه زېږي او دغه پسيکولوژي هم په وراثتي اصولو جوړيږي، زمانه او محيطونه که د ملتو روحيات او د ژوندون لاري اړوي، په دغو تطوراتو کي هم د ملي روحياتو اغېزه ځرګندوي، خپل ارثي نظامات او تقاليد ساتي او په اليشولو کي خورا سوکه وي په دې ډول ارث د يوه ملت د روحياتو ټينګه ستڼه ګڼل کيږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو او پښتنواله کي ارث لوی عامل دی، ډېر د پښتنوالي عناصر او ارکان موږ ته په ارث له پلرونو څخه پاته سوی دی، د زرو_زرو کالو اخلاق او ملکات اوس موږ په ځانو کي وينو. زاړه پښتانه، خو پر پښتو او پښتنواله ډېر ټينگ وه، د دوی ډېر ښه_ښه او غوره راسخ ملکات او نور خويونه پښت پر پښت زامنو ته رانقل سوي دي.

د مثال په ډول به زه دلته يوه تاريخي مطالعه تاسي ته وړاندي کم:

ډوکتور گيگر الماني مشهور او معروف شرق شناس د زړو آريانانو پر اخلاقو داسي تبصره ليکي:

"دوی ته دا ښکاره وه، چي موږ له يوه ملته يو، نژادي او پښتي روابطو دوی په خپلو نيکو او پلرونو پوري نښلول، دوی خپله ژبه، دودونه او پښت مشترك سره باله، نو يې خپل ځان (آرين) بللی، چي معنی يې نجيب او شريف او اصيل ده، دوی هر ښه خوی او د خوښولو اخلاق د ځان مخصوص ارث گاڼه او ځانونه يې لوړ بلل، پردو ته يې په سپکه سترگه کاته."

دې مستشرق په دې لوړو کلماتو کي کټ مټ د پښتنو سجيه ښکاره کړې ده، ملي غرور او د پښتنوالي ښاغلتوب او په دغو صفاتو کي وياړل د پښتو او پښتنوالي رکن دی.

اوس چي ځيني خارجي محققين راځي او د پښتنو د خويونو او روحياتو کتنه او پلټنه کوي، ټوله په پښتنو کي دا خاصيتونه ويني، يو ايرانی مدقق ليکوال او نقاد په دې باره کي داسي ليکي:

"هر فرد افغاني اول خودش و بعد قوم افغان را برگزيدهٔ خدا ميداند، و هيچکس را در روی زمين، برابر افغاني نمي پندارد، كه اعتدال اين فضيلت را نگارنده برای ملت ايران ارزو ميکند، وقتي يك فرد افغاني طايفه و قوم خود را برای نگارنده ميشمرد، بياد سخن (داريوش کبير) افتادم، که با چه لهجه پر از مباهات نژاد خودش را مينويسد . . . پارسي فرزند پارسي_ايراني فرزند ايراني "

په دې ډول، لکه ملي غرور چي له خورا زړې زمانې څخه پښتنو ته له نيکونو څخه ميراث پاته دی، او خارجي پوهان يې هم مني، دغسي نور ټوله د پښتنوالي عناصر په ارث راغلي، او د زړو پښتنو روح دی، چي اوس ځليږي، ملا عبدالباقي افغان څه ښه ويلي دي:

بل توكـــــــم كه د كافر مدح كوي له هر قسمه

نه پوهيږي، کل فرنگ دي د افغان تر سپي سي ځار

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیـــــــط

بل مهم عامل چي پښتو او پښتنواله یې کلکه کړې ده، چاپېر یعني محیط دی، محیط پرټولو موجوداتو او مخصوصاً پر روحیاتو او د ملتو پر راسخو ملکاتو درنې اغېزې کوي، اخلاق، دودونه، جذبات، نفسیات او نور ټوله د انسان مادي او معنوي خواص او مزایا د محیط په اختلاف تغیر خوري، هغه آریانان چي له پښتونخوا، یعني هندوکش، باختر او آریاکوسیا څخه ولاړه، د هند تودو مځکو ته ور ښېوه سوه، هلته د دوی ټوله خواص هم وګګرځېده هغه چي په دغو غرو کي هلته پاته سوه، خصایص یې ښېل دي او هغه آریانان چي ایران ته ولاړه ښېل راسخ ملکات او روحیات یې په خپلو نوو مېنو او هیوادو کي کسب کړه، هندیان، پښتانه، ایرانیان د اروپا ډېر ملل، لکه جرمنی، انګلیس، فرانس، ټوله آریانان ګڼل کیږي، مګر هر ملت پخپل هیواد او مځکه کي ځانته عقلي او روحي او بدني تطور وکړ. اوس چي موږ ورته ګورو له ورایه ښکاریږي، چي دا پښتون دی، هغه هندي، هغه فرانسوی دی، او هغه بل جرمنی دی.

دا ټوله د چاپېر مخصوص اثرونه دي، چي دا ملل یې سره بېل کړي دي. د مثال په ډول وایو د غرو او رغو د خلکو روحیات کلك او اخلاق یې متین او له رخاوته تش وي، د پښتنو د ژوندون چاپېر او جغرافي محیط او د هستوګي مځکي خو غرنۍ وي، نو ځکه د پښتنوالي په عناصرو کي هم داسي شیان ګډ دي، چي د دې ځایو د مېشتو وګړو سره ښایي د پښتنو جغرافي موقعیت خو په پخوانیو پېړیو کي هم داسي و، چي دوی به له خپله ځانه دفاع کوله، او د خپلو غرونو استقلال به یې ساته.

دې محیط چي ژوندون یې په دې ډول و، په پښتنو کي دفاعي روحیات او جنګي اخلاق او ملکات داسي قوي کړه، چي"توریالی توب" د پښتنوالي مهم عنصر و، په نورو څېړنو کي به تاسي ته د محیط د اغېزو نخښې په ښه ډول در څرګندې کړه سي.

د پښـــتـــنو عقلـیت او اخــــلاق

ډوکتور ګوستاولوبون پسیکولوژي پر دوه برخو وېشي :

1.عقلیت.

2.اخلاق.

لاندې پر بېلو_بېلو خواوو باندې بېل_بېل بحث کوم، مګر لومړی دا څرګندوم، چي کوم عوامل پر عقلیت او اخلاقو باندې اغېزه کولای سي؟

د ملتو پر عقلیت او اخلاقو دوه شیه اغېزه کوي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

.1فطرت.

.2محیط.

دا دوه شيه په ګډه يوه ګډه اغېزه لري او كه يو د بله سره بېل سي، نو هغسي اغېزه به يې نه وي، هيګل د المان مشهور فيلسوف او اجتماعي عالم(1770 � 1831ع) وايي، چي پر يوناني ثقافت او عقليت؛ طبيعت اثر نه درلود، ولي نور ملل د دوی په طبيعي محيط كي ولوېده، نو يې د يونان په راز عقليت او ثقافت مينده نه كړ، مګر نور اجتماعي علما دې خبري ته ټينګ دي، چي اجتماعي او طبيعي محيطونه دواړه د ملتونو عقليت او اخلاق تر اغېزي لاندي راولي، لومړی به د پښتنو پر عقليت او اخلاقو د دې دوو اثر ښكاره كو:

طــبيعي محــــيط

طبيعي محيط د مځكي او د هستوګي د ځای جغرافي وضعيت دی. اوبه، هوا، غرونه، ډاګونه، رغونه ټوله بېل_بېل اثرونه لري، پښتانه خو د خپلو مځكو (پښتونخوا) په شنو غرونو او سرسبزو ډاګونو كي هستېدل د هلمند، ارغنداو، ترنك، ګومل، كابل او كونړ آباسين پر شنو او زرغونو غاړو مېشت وه، يا په داسي غرونو كي يې هستوګه وه، چي په ژمي په واوره اوپه دوبي په وښو او ځنګلونو پټ وه، دغه خلك به د ژمي له سړو څخه تښتېدل ناچاره وه، چي تودو خواوو ته ولاړ سي، پښتنو داسي اقوام "پوونده" بلله او پووندە د سړو غرونو او واورينو مځكو وګړي وه، چي په ژمي به تودو خواوو ته په ټولنه تلل، دې عامل پښتانه سره ګډ كړل، او د دوی روحيات او عقليت او اخلاق هم سره نژدې سوه، د ژبي بنيه يې هم ټينګه سوه.

دې د حركت روح په پښتنو كي د ډېر يون توان او د سفر د زحمتونو ګلول مينده كړل، پر غرونو، پر دښتونو، پر ځنګلو په زيار او ډېر مشقت تېرېدل او هر څه موانع به چي وه، له مخه يې ليري كول.

دغه د حركت روح و، چي د پښتنو اخلاقي بنيه يې داسي قوي كړه، چي وروسته د غزنوي او غوري او هوتكو فاتحينو او اعليحضرت احمدشاه بابا په فتوحاتو كي دوی په وارو_وارو شاوخوا ممالك د مېړو په څير فتح كړل او هيڅ راز موانع يې حايل نسول.

د پښتنو طبيعي چاپېر د لمر په رڼو وړانګو ښكلی او په صافه هوا ډك و، دوی په داسي پاكو مځكو او غرونو او رغونو كي مېشت وه چي هلته بېله طبيعي دلچسپو مناظرو بل څه نه وه، روغتيا، طبيعي نشاط د قدرت د سپېڅلي ښايست ننداره دوی ته هر كله ميسره وه، نو د دوی عقل او اخلاق هم سپېڅلي وروزل سوه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجـــــــتماعي محيط

د پښتنو اجتماعي محيط، لکه د مخه چي مو هم وويل ډېر ټينګ مبادي او ځانته مخصوصي ښېګړي درلودې، د دې اجتماعي او طبيعي محيط آثارو، چي په دوی کي ځيني ملي دودونه پيدا سوه، پښتانه په ژوندون کي د متقابل احترام ډېر پر خوا دي، د يوه کام يا کهول يو سړی به د بل کلي يا بل کام خواته ولاړ، ژمی، واروه اوره، په کلي يا قبيله کي د مدنيت په ډول دکان او د غذا او خوړو يا د هستوګي ځای هم نه و، نو دې کيفيت پښتانه ناچاره کړه، چي د مېلمنو دپاره دېرې جوړي کي او په هر کلي کي د نورو قبيلو يا کهولو د مېلمنو د راحت دپاره دېرې او کوټې دي، ولي که سبا د دې کلي سړی ها بل کلي يا کهول ته ولاړ، نو بې هوري احترام هم کيږي، دې روح په اوږدو زمانو کي د مېلمانه احترام او روزنه داسي د پښتنو په عقليت او اخلاقو کي دننه کړه چي په پای کي به په کلي کي تر هغو چا د ماښام ډوډۍ نه خوړه، څو مېلمه نه وي ورغلی، دغسي هم لکه چي د مخه وويل سوه، کورني روابط خورا ټينګ وه، نو د يوې کورنۍ يا د يوه کلي يا قبيلې چي به يو سړی لېږدېدی، يا به بې وزلي کېدی، دې کيفيت خو د هغې کورنۍ يا کلي اجتماعي عزت او درناوی ور وراناوه، نو د پښتنو"بسپنه" يوه اجتماعي مؤسسه چي په نوې ژبه يې "اعانه" بولي، ملي دود سو. دغسي هم د پښتنو مځکي "پښتونخوا" په داسي ځای کي وې، چي د دنيا فاتحين ټوله پر دې خوا راتله، سکندر، مسلمانان، چنګېز، تېمور، بابر، نادرافشار ټوله په دغو مګځکو کي تېر سوه، نو پښتانه خو هم مجبور وه، چي له ځانه دفاع وکړي او خپله آزادي خوندي کي، د دې لپاره جنګي اخلاق په دوی کي قوي او "شجاعت" د دوی د روحياتو او اخلاقو ټينګ ټوك سو، د ميرڅمنو په مقابل کي تل يو د بله وعده او وفا يې لازمه ده، دې خوی په پښتنو کي داسي اهميت وموند، چي پر وعده او وفا ځانونه بايلي. اوس چي موږ لږ څه د محيطو اثر پر عملياتو او اخلاقو ښکاره کی نو به لږ څه د دې شيانو اهميت هم څرګند کو، ګوستاولوبون وايي: "عقلي مزاج او فکري ساختمان هم په اولس کي متفاوت دي، عقلي خصايص او فکري ساختمان د هر ملت د تمدن او حيات عناصر ګاڼه سي، په عقلي خصايصو ملتونه يو له بله سره بېليږي او لکه بدني خصايص عقلي خصايص هم په سوالي نه اړول کيږي، هم دغسي دي. اخلاق چي د مليت ساتنه د او د ملتو عظمت او لوړتيا ټوله په دغو اړه لري، په ژوندون کي اخلاق دي، چي د انګليس کوچنی ملت يې پر ډېرو انسانانو حاکم کړی دی." رښتيا هم دا ده، چي د پښتنو خپل پښتنوالي روحيات او اخلاق وه، چي دوی يې لوړ کړي او د دوی ثقافت او بري يې خپور کړی و، زه به په لاندي ابحاثو کي په تاريخي او علمي دلايلو د لوړو ويناوو براهين وړاندي کم او د تېرو بحثو توضيح به وکم.

د پښتنو د عقليت او اخلاقو مظاهر (ژبه ، شعر ، متلونه ، قصې ، عنعنات)

دا پنځه شيان په ښه ډول د ملتو د عقليت او اخلاقو يعني روحياتو نمايندګي کولای سي، ځکه چي دا شيان په ورو_ورو او په اوږدو_اوږدو زمانو کي د ملت له روحياتو څخه تراوش کوي، نو که څوك وغواړي چي د يوه ملت روحيات وپلټي، ښايي چي د دغو شيانو له پلوه هم ورته وګوري، ولي چي په دغو شيانو کي د پسيکولوژي، مهم مواد پټ پراته دي، زه به د پښتنو د روحياتو د پلټني دپاره پر دې ټولو بېله_بېله څېړنه وکړم.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبـــــــــــه

ژبه د هر ملت پر عقليت له دې پلوه دلالت کوي، چي په هر عصر کي د عقلي مظاهرو يو مهم مظهر ژبه ده، ولي چي ژبه په يوه پلا نه ده پيدا سوې او نه دغسي بشپړه اخلافو ته له اسلافو څخه راغلي ده، لومړی پلا خلقو پر خپلو اړتياوو سم ځيني الفاظ جوړ کړه، چي نوي شيان ميندل کېدل، نوي کلمات هم ورته جوړېده، چي شيان ورکېده، نو نومونه يې هم له منځه تله، نو په دې راز هره ژبه د يوه مستمر مرگ او ژوندون په مرحلو کي ځي، دغسي هم د ژمي اشتقاقات او تعبيرونه د هغه ملت د لوړتيا سره سم وده کوي، مثلاً که د فرانسوي ژبي يو د سلو کالو د مخه د لغتو کتاب وکتل سي، نو به د راډيو او تلوېزيون نومونه نسي پکي پيدا، دا خبره نو پر دې دلالت کوي، چي فرانسويانو هغه وخت دا شيان نه پېژانده.

په دې ډول هره ژبه د هغه ملت پر عقليت ښه رڼا اچوي او د هر مملکت د طبيعت او محيط اثر پکي کيږي، پښتو ژبه هم د دغو ټولو عواملو تر اغېزې لاندي ده، پښتانه خو د غرو او دښتو خلق وه، دوی له بحره لېري پاته وه، ځکه نو بحري حيواناتو دپاره نومونه نه لري، بالعکس د دوی په ژوندون کي مالداري او پوندگي ډېره وه، حياتيې په غيلو او د پسو په محصولاتو کاوه، نو د پسونو دپاره ډېر نومونه لري، هر راز پسه په اختلاف د نوع او عمر نوم پکي لري.

اوښ د دوی د حمل او نقل عمومي ذريعه وه، نو د دې حيوان دپاره هم په اختلاف د عمر متختلف نومونه سته، دا خو يې د اجتماعي محيط اثرونه وه، د طبيعي محيط اثر هم پر ژبه خورا ډېر دی، مثلاً پښتانه ډېر ځله په غرو کي مېشت وه، نو د ډېرو نومونه د اقسامو او اوزانو په اختلاف خورا په پښتنو کي ډېر دي: د طبيعي او مادي شيانو دپاره ډېر مترادف نومونه لري، مگر د معنوياتو او عواطفو او احساساتو دپاره ډېر کلمات نسته، ځکه په دوی کي پټه خوا سپکه او يو طبيعي او سپېڅلی ژوندون يې درلود، د سرور او لهو لعب او رفاه او نعمتونو نومونه لږ دي، ځکه چي دا شيان په پښتنو کي نه دي جوړ شوي، مگر د وير او ناورين نومونه لري، د هجومي اقداماتو لپاره هم متعدد نومونه لري، ځکه چي پر دې ځمکو ډېرومتهاجمينو تعرضونه او تالاوي کړي دي.

له اخلاقي پلوه هم ډېر بد اخلاق په پښتنو کي نه وه، نو ځکه د هغو نومونه، هم نسته.

مثلاً: دله او ديوث په پښتنو کي نوم نه لري چي دا فعلونه نه وو، نو يې نومونه هم نسته د غرو د اقسامو بېل_بېل نومونه سته ولي چي د پښتنو ژوندون د غرو سره و.

د کړدی هر ديرك بېل_بېل نوم لري، ځکه چي په دې د پښتنو روزمره ژوندون و.

هغه کلمات چي قوت او قدرت پکي پروت دی،سته، لکه غښتلی، پياوړی، گړندی، زغرده، اما د ضعيف دپاره موضوع کلمات لږ دي، يا نسته! ولي چي پښتنو ضعيف لږ ليدلي وو، ټوله غښتلي او توريالي وه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبيعي مناظرو او موجوداتو دپاره ښه_ښه نومونه لري، ځکه چي د قدرت د لاس ښکلي شيان د دوی تر سترګو لاندي وه، رڼا، وړانګه، پلوشه، رڼه(ضيا) مختلف ډولونه دي، د بارانو دپاره څو نومونه سته، ولي چي د دوی مځکي باراني وې، پسته، ووز، هېښمه، وسه او نور اقسام لري. په مملکت کي لوړي ژوري ډېري وي، نو دې دوو حالاتو ته ډېر الفاظ سته، لوړ، بر، پورته، هسك، پاس، اوچت، جګ(بلند)، کښته، کوز، شېوه، ځوړ، ځوړ، لاندي(پائين) .

پښتنو پخپل اجتماعي محيط کي ځانته د ژوندون ځيني اصول درلوده، دا اصول (د پښتنو ليار) بولي او د پښتنو په ليار کي، جرګه، ننواته، بسپن او نور دودونه داسي ټينګ دي، چي ټوله يې مني.

دا خو د پښتنو قانوني اجتماعي نظام دی، چي د دوی پر اصولي عقليت دلالت کوي او اقتصادي نظام يې بسپن تر قانوني کنترول لاندي راولي.

د پښتو د لغاتو او کلماتو مطالعه دا ښکاره کوي، چي پښتانه عقلاً او فکراً حقيقيون Realists يعني د خيالي او وهمي شيانو خوا ته يې لږ ميل و، د دوی ادبيات هم ساده او سپېڅلي او طبيعي دي، خياليت Idealism لږ پکښي ځليږي، له ژبي څخه د پښتنو اخلاقي افکار هم څرګنديږي، مثلاً زهره هغه ستوری چي ماښام راخيږي، ځيني پښتانه يې (مېلمه سترګه) بولي، ځکه چي دوی به ماښام ضرور مېلمه ته منتظر وه او يوازي يې ډوډۍ نه خوړه، نو دا د ماښام سترګه دوی "مېلمه سترګه" وباله، يعني هغه سترګه چي دا راوخته، نو مېلمه هم راځي.

په دې ډول که د پښتو لغتونه او کلمات له روحي پلوه تحليل سي، نو د پښتنو پسيکولوژي ښه ځني څرګنديږي، پخوانو پښتنو خو د حقيقت Realism خوا درلوده، خيالي نمونه يې نه وه ايښي، يعني هغه شيان چي د دوی د عقليت دايره هم تنګه نه وه، ځکه چي سرفي مشتقات دومره ډېر دي، چي پر اکثرو انساني حالاتو باندي ښه دلالت کوي، او د دوی عقلي ارتوالی ښه څرګنديږي.

د پښتو ژبي تذکير او تانيث چي پر افعالو او ضمايرو او کلماتو باندي جاري دی، دا راښيي، چي د پښتنو عقليت هر شي ته په داسي سترګه ګوري چي هغه فطرتاً ورسره ښايي، د رجوليت احساسات په دوی کي قوي وي، ځکه نو مذکر له مونثه سره نه ګډوي نر ته بېل نظر لري، ښځي ته بېل. دقت او ښه پرتله کول او د هر شي تقدير پر خپله اندازه استعمال يې پر خپله موقع، د ژبي له دې خاصيته ښه څرګنديږي او دا شيان، خو د عقليت په تکامل کي هم لو برخه لري. الفردفوييه(1838_1912ع) فرانسوی د روحياتو محقق ليکي، چي جرمنيان د احتياج پر وخت ضروري کلمات جوړوي، کانټ او هيګل ځانته د ضرورت له پلوه ژبه جوړه کړېده عربي ژبه هم له دې خوا ارته سوې ده، نولډکه Noldke الماني مستشرق وايي چي د عربو شعراوو ډېر لغات په خپلو اشعارو کي په کوم تقريب په ځيني معناوو راوړي وه، وروسته لغت ټولوونکو خلقو پر دغو کلماتو د موضوعو الفاظو ګمان وکی او پخپلو کتابو کي يې درج کړه، مثلاً هيضم او هراس، چي د زمري په معنا يې راوړي دي، حال دا چي دا کلمې بېلي معناوي لري دا

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاصیت تر یو اندازې په پښتو کې موږ وینو، د پښتنو اجتماعي او جغرافي محیط ډېرې داسې کلمې مینځلې دي، چې اوس موږ د پښتنو د روحیاتو په پلټنه کې ښه کار ځنې اخلو، د مثال په ډول لاندې تشریح وګورئ:

پسله 616هـ کال پر آسیا د پردیو تاړاکونه او یرغلونه پیل سوه، چنګېز او زامنو یې لومړی پلا پښتونخوا او د دې ځای ودان ښارونه تالا کړه، وروسته ګوډ تیمور، د خپلو پلرو یاد تازه کی، وروسته بابر هم د پردیو ناورینونه نوي کړه، تر بابر وروسته د ډهلي د پردیو پاچهي د پښتنو سره سخت جنګونه وکړه، په وارو ـ وارو د ډهلي د شاهنشاهۍ عسکر راغله او غوښته یې چې د پښتنو آزادي سلب کي، او دوی مریان کي، دا تاړاکونه پنځه سوه کلونه مسلسلاً پر پښتنو جاري وو، پښتنو پردي پاچهان خپل دښمنان ګڼل، ځکه چې پر دوی یې زیل ـ زیل ظلمونه کړي وه، نو وروسته د پردي کلمه داسي سوه، چې د ظالم سره مرادفه یادېده دا کلمه هر ځای د غم او ناورین او ورانۍ او ظلم سره یو ځای سوه .

بالعکس، چې د پنځو سوو کلو دمخني پښتون ته پردي یا پردیواله کلمې ویلې وای، نو به ده د یوه ظالم، وحشي او ټولو انساني ښو صفاتو څخه عاري، یو سړی ګاڼه.

له دې څخه موږ ته څرګندېږي چې پښتانه پخپل خصوصي او ملي عقلیت او اخلاقو کې په کومه درجه ټینګ او کلك وه او خپل مبادي او عقلي ساختمان یې خوښ او پر ګران و، نو دوی پوره اوګوئیست Egoists یعني پر خپلو ښېګړو مین دي.

سید جمال الدین افغان وایي چې د پښتنو صوري هیکل او د تندیو کوتونه د دوی جسماني قوا او حماسي شوکت ښکاره کوي، دغسي هم د پښتو آهنګ او لهجه او د دوی ږغونه او د ژبې دروندوالی او صلابت یې دا راښیي، چې د دې ملت مزاج خورا کلك او دروند او غښتلی دی .

نو د پښتو ژبې آهنګ او فقه الصوف او ادبي ساختمان او وینایي جوړښت او د پښتو ویونکو خلکو لوړ روح او متین اخلاق راښيي او دا چې پښتو تر ظاهري ښکلو یا سره سمو کړو او پېیلو الفاظو ډېره معنا ته ګوري او د خبرو حقایق تر ظاهرو کلماتو دوی ته درانه او اهمیت لرونکي دي، نو موږ د دوی ژور عقلیت او حقیقت روزونکی فکر ځنې معلومولای سو له دې جهته هم پښتنو په خپلو ملي اشعارو کې د پردو ملتو مصنوعي وزن او تول نه دی ننه ایستلی.

شعـــــــــر

د هر ملت اشعار د دی عقلي ژوندون ښه ښکاره کوي؛ اخلاق، دودونه، دیانت، عقلیت او نور ټوله خصایص یې پکښې پراته وي، په شعر کې د ملتو اجتماعي نفس او روحي ساختمان او فکري بنیه داسې ښکارېږي، لکه هنداره.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو په اشعارو کي د پښتنوالي مختلف مزايا پټ پراته دي او د پښتنو د طبيعي محيط او اجتماعي چاپېر يو صحيح مظهر دی، لکه د مخه مو چي وويل د پښتنو شعر هم لکه ژبه د دوی د حقيقي Realist عقليت نماينده ګڼل کيږي او هغه شعري ناري او ټولني او بدلي چي د پښتنو له کومو څخه راوتلي دي، د دوی د روحياتو خارجي صحيح او روښه مظاهر دي.

شعرا د ملت په افرادو او کورنيو او ټولنو کي ګډ وګړي دي، په هغه احساس چي نور وګړي متحس کيږي، يا هغه جذبات چي د ملت په زړه کي غورځنګ کوي، د شاعر روح هم کټ مټ د هغو تر اغېزې لاندي راځي، نو شاعران موږ د ملتو د افکارو او روحياتو او اخلاقو ښه ترجمانان او نمايندګان بللای سو.

د پښتو ژبي اشعار خو دوه ډوله دي، يو هغه اشعار او بدلي دي چي موږ يې لغړ او سپېګځلی ملي مال بولو او بل هغه شعرونه دي، چي پښتنو شاعرانو د عربو او دري پر ډول ويلي، د دوی ادبي او عروضي او قافيوي اغېزه لري او په افکارو کي هم څه نا څه پردو اشعارو ته نږدې دي.

هغه اشعار چي د وزن او قافيې او نورو خصوصياتو له رويه بشپړ پښتو دي، هغه خو ټوله د پښتني عقليت او تفکر نتيجه ده، مګر هغه اشعار چي عروضي دي او د پردو پر اشعارو سم ويلي سوي دي، په داسي شعرونو کي هم د پښتنوالي عقليت اغېزه کړې او تر خپل ملي اثر لاندي يې راوستلي دي، دلته زه د خوشحال خان د کليات له مقدمې څخه څو کرښي ليکم، چي په 1317هـ ش کال کي مي ليکلي دي:

د پښتو شعر که څه هم په ډېرو شيانو او خواصو کي د دري او عربي اشعارو سره نږدېوالی او قربت لري، مګر بيا هم ځکه چي د محيط او قوم ذهني او روحي خواص پر ادب اثر لري، نو د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي ډېر مزايا ليدل کيږي، د عشق دنيا او د ميني نړۍ يوه بېله دنيا ده د عاشق قلبي واردات او د ده تاثرات پر بل چا نه قياسيږي، مګر ملي خواص او اولسي مميزات هر کله په دغه دنيا کي هم اوڅاريږي او لکه ادب چي د روحي تجلياتو هنداره ده، دغسي ټوله ملي ښېګړي هم پکښي برېښي.

پښتانه خو په فطرت کي ملي غرور او د روح لوړتيا لري، پښتون هيڅکله په هيڅ ډول داسي خضوع نه کوي، چي د ده ملي غرور ته صدمه ورسيږي، شبلي نعماني په شعرالعجم کي ليکي، چي نسبت و پارسي شعر ته په عربي شعر کي هر ځای د نفس عزت او غرور ساتلی کيږي، مين که څه هم و خپل محبوب ته اړ وي او وصال يې غواړي، مګر دی د ګدا په څېر نه دی، البته جانباز دی، مګر غلام نه دی، د ميني مصيبت ته تيار دی، مګر ذليل نه دی، مثلاً يو عرب شاعر خپلي ميني ته داسي خطاب کوي:

فلا تحـــسبي اني تخشعت بعدکم

ولا انستي بالمشي في القيد اخرق

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني: "دا ګومان مه کوه چي زه په تا پسې خاشع سوم او نه په بند سره زه له يونه پاتېږم"

بل ځای عاشق خپلي ميني ته داسي وايي چي ضمناً د خپل قوم مېړانه او توريالیتوب هم ورښکاره کوي:

اذا اسود جنح الليل فلتات ولتكن

خطـــاك خفاقا فان حراسنا اسدو

)عمر ابن ابی ربيعه(

يعني: "چي ماښام د شپې وزر توري شي نو راسه مګر ټپونه ورو_ورو ږده چي زموږ ساتونکي زمري دي"

مګر په پارسي شعر کي عاشق د ميني په دنيا کي ځان دومره بايلي او بې خونده کيږي او د معشوق په مخ کي ځان دومره کښته کوي، چي ځان سپی هم بولي:

ســـحر امــــــدم بکويت بشکار رفته بودي

تو که سګ نبرده بودي به چه کار رفته بودي

د پښتو شعر (مطلب وروستني عروضي اشعار دي) که څه هم له يوې خوا شديداً د پارسي تر اثر لاندي شوی دی، مګګر بيا هم د پښتنوالي د روح لوړتيا پکښي ښکاره کيږي او پښتون عاشق هيڅکله ځان نه سپکوي او خپل غرور او د نفس مناعت نه بايلي په هغو ځايو کي چي د نورو په تقليد څه ويل شوي دي، داسي اشعار بېل دي.

د خوشحال خان په کلام کي د پښتنوالي لوړ او ژوندی روح ښه ځليږي، مثلاً په دې بيت کي د ځان لوړتيا په څه ښه ژبه محبوب ته ښيي:

مـــــــــــــرګ لره يې واړه د ډهلي لښکر راغلی

ته لا د خوشحال په مرګ ځان روغ نه ګڼې ننګ کړې

سربازي او توریالیتوب په عشق کي هم د ده سره ملګري دي او کورټ ذلت او د تحقير کار نه مني.

په درست جهان به نه وي يو د ما غوندي رسوا بل

ورځم توره وکـــــښلې چي مين واورم په تا بل

د پښتنو عشق هم ښکاره او سپېڅلی دی، پټ پټانه نه لري، په نره توره مينه کوي، د عشق په دنيا کي خو مين او معشوق ډېر د راز ساتنه او پټول خوښ لري، او نه غواړي چي څوك پر خبري سي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ز شـوق میروم و تو ننگرم در بزم

برای آنکه فتد غیر در گمان دگر

عاشق د اغیارو او رقیبانو له بېرې د خپل محبوب حال هم په ښکاره نه پوښتي:

بهر مجلس که جا سازم حدیث نیکوان برسم

که حـــرف آن مه نامهربان را در میان سازم

مگر د پښتونوالي په دنيا کي دا پټ پټانی نه سته، د پښتنو روح خو غلي اقدامات يا حيلې نه مني د پښتون مينه او ميرڅی رڼې بڼه ده، خوشحال خان هم وايي :

زه خوشحال کمزوری نه يم چي به ډار کړم

په ښـــکاره ناري وهم چي خوله يې راکړه

د پښتنو په روح او عقليت کي پر ځان ويسا self-help په لوړه درجه سته، د دوی ځانوالی خورا قوي دی، د پښتون پسيکولوژي هم دومره ټينگه او کلکه ده، اساس او ولی يې پر "ځانوالی" ولاړ دی او خوشحال خان د پښتنوالي دا عالي روح په دې ډول ښيي:

د مـــــزريو مـــړنتوب په لښکر نه وي

مټ يې هر کله يوازي پر خپل ځان وي

پښتانه د هر راز مشکلاتو په مخ کي ځان نه بايلي، په ثابت عزم خپل کار پر مخ بيايي، دا ثبات او استقامت د پښتنوالي عنصر دی، پښتانه نوي مبادي، په آساني نه مني، چي ويي منل نو يې بيا کورټ نه پرېږدي، خوشحال خان د پښتنوالي دا لوړ همت او ثابت عزم داسي راښيي:

که آسمان دي د مزري په خوله کي ورکي

د مـــــزري په خوله کي مه پرېږده همت

لگنده يې دا چي د پښتنو شعر د دوی طبيعي ژوند او سپېڅلی خيال او حقيقت ته نږدې عقليت او درانه او ثابت اخلاق اوڅاروي تر معنوي او وجداني خواوو حياتي او ظاهري پلوونه رڼوي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــــــــتلونه

زما دا عقیده ده، چي د متل کلمه سوچه پښتو ده، اما ځیني خلك وايي، چي دا له عربي مثل څخه مفغنه سوې ده، که دا دوهم قول ومنل سي، نو په مفغناتو کي د عربي "ث" په "ت" الیشه سوې ده، مثلاً میراث چي مفغن یې میرات دی، د مثل کلمه به هم متل سوې وي، د عربي لغاتو پوهان وايي چي مثل یعني مثل(مانند) او نظیر وروسته دا کلمه په ټولو حکمتو کي مستعمله سوه، ځیني وايي دا کلمه له عبري مثل څخه جوړه سوې او پر ټولو حکمتو او لنډو قصو او اساطیرو اطلاقیږي په پښتو خو متل هغو لنډو ویناوو ته وايي چي د ښو معناوو او حکمتو څخه ډکي وي، په متلو کي ډېر ځله د ملتو د روحیاتو خورا ښې_ښې نکتې پرتې وي، بلکي ځیني پوهان وايي چي تر شعر لا متلونه د ملتو پر عقلیت ښه دلالت کوي، ولي چي اشعار د داسي خلقو له کومو راوځي، چي فکر او ذهن او عقلیت یې تر عوامو لوړ وي، اما متلونه د عوامو له عقلیته حکایت کوي او د متلو الفاظ لکه اشعار مصنوعي او معقول نه وي او د عوامو په ژبه وي.

نو متلونه د عوامو وګړو ږغ وګڼل سي او دلالت یې پر روحیاتو تر شعر، ټینګ او د ویسا وړ وي، متلونه د ملتو د اجتماعي ژوندون او د دوی د عقلي هویت ښکاره کوونکي دي، په مختلفو اوضاعو کي د تجربې او ازمیښتو نتیجې دي، چي په لنډو کلماتو کي ځای سوي وي. پښتنو متل کړی دی چي "پردی ښې نیمه خوا دي" یا "پردی کټ تر نیمو شپو دی" له دغو څخه موږ د پښتنو بېل او ځانته درانه او مستقل افکار او روحیات استنباط کولای سو او لکه د مخه چي مو هم وویل، دوی هر کله ځان لوړ او پردي یې کښته بلل د پردو دودونه یې نیمه خوا ګڼل او پر خپل ملیت او پښتنواله یې داسي ویسا درلوده، چي د هر ظفر او بري دپاره یې خپل ځان کافي ګاڼه.

پښتانه متل کوي: "جنګ په وسله کیږي او ننګ په غله" له دې متله موږ لاندي خبري استخراجوو:

د پښتنو اجتماعي ژوندون پر جنګ او ننګ ولاړ و، د دوی عسکري احساسات په خصمانه حرکاتو کي او د ننګ جذبات په خپلوۍ او روغه کي د ژوندون مدار وه "وسله" په دوی کي مهمه او هم د اړتیا شی وه.

دې اجتماعي اړتوب دوی زراعت او کرني ته پاڅول، نو یې په اخلاقو کي زراعتي روح او د کرني قدر کول داخل سوه، دا روح که څه هم د زړو آریانانو دی او ستا د دوی زراعتي حالت ښه څرګندوي، مګر په پښتنواله کي خو دغه زوړ روح تطور وکړ او د پښتنو روحیاتو سره سم د ننګ دپاره یوه وسیله سوه، له دغه موږ ته اوڅاریږي، چي د پښتنو عقلیت بې نتیجې حرکت نه مانه، او د علت او معلول، او سبب او مسبب په سلسله کي بې برخي نه وه.

د اجتماعي ژوندون اساس ننګ و، نو د ننګ دپاره غله او کښت ضرور و، دې کیفیت د پښتونخوا وګړي اکثر کرونکي او زراعت پیشه کړه. "پر پچه وخوت کشمیر یې ولید" دا متل موږ ته ښیي، چي پښتنو په عین ملي غرور او د ځان

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ویسا کي ځان نه ورکاوه، یعني په لږ څه له هوله نه وتل او نه یې ځایه تکبر درلود، د دوی عقلیت ظرفیت او د نفوسو لوړتوب له دې متله ښکاره دی.

"د ډېرو لرگی د یوه غوزی" د پښتنو د اجتماعي تعاون روح څرگندوي، چي د مخه یې موږ په "بسپنه" کي بیان وکړ.

کله_کله په پښتو متلو کي د فلسفې گراني_گراني خبري هم راغلي او دا راښیي، چي د پښتنو عقلیت سوچه بدوي او غرنی نه و، د دوی په عقلیت کي ژورتوب و، مگر طبیعي رنگ یې درلود. د صنعي او موضوعي علومو نه و وهلی.

هغه فلسفي قوانین او څلی چي منشا یې فطرت دی، یعني هغه الهی سنن چي پر موجوداتو په مطرد او عمومي ډول جاري دي او قرآن عظیم یي په (لن تجد لسنه الله تبدیلا) سره راښیي، د پښتنو په روڼ او رسا دماغ کي دغه مسلم اصول منلي سوي وه، او لکه یو فلسوف او پوه سړی چي د علم او فلسفې له پلوه تعبیر په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفیانه افکار او خیالات ښه ځای او فلسفې له پلوه تعبیر په کوي، پښتنو پخپلو سپېڅلو متلو کي هغه فلسفیانه افکار او خیالات ښه ځای کړي دي، مثلاً دا فکر چي جهان زموږ د اعمالو د نتیجو د انعکاس ځای دی او هر سړي ته خپل عمل او د خپلو چارو جزا او مکافات رسیږي، په فلسفه کي ډېر زوړ دی، مولانا جلال الدین بلخي وایي:

این جهان کوه است وفعل ما صدا

این صدا هـــا باز گردد سوی ما

پښتانه دا قانون په اجتماعیاتو کي تطبیق کوي، او د بدي جزا تر هغه سخته ورکوي مثلاً خوشحال خان وایي:

که په توره یې جـــواب ورکړې مردي ده

که وجود دې څوك آزار کاندي په چوب

دا متقابل نتایج او متقابل حرکات د پښتنو د ننگي او اجتماعي ژوندون جوهر دی، د ښو ښه نه هیریږي؛ د بدو بدتره جزا ورکوي هغه چي له نورو غواړي، له ځانه یې هم غواړي، حمید د ناموس او ننگ په ساتنه کي لومړی د بل دا ستایي، چي خپل دا هم وساتلای سي:

چـي د بل ننگ و ناموس ساتلای نه سي

و به نه ساتي څوك خپل ننگ و ناموس

د پښتنو دا روح یا د اجتماعي فلسفې مسئله په دغه یوه متل کي ښه څرگنده سوې ده، چي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مه کوه په ما، و به سي په تا". په دې ډول پښتو متلونه د پښتنو د روحياتو او عقليت هنداري دي که موږ وغواړو چې پر نورو متلو بحث وکړو، نو به مضمون ډېر اوږد سي، اوس مو فقط څو متله د مثال په ډول راوړه.

قصــــــــــــــې

د پښتنو ملي قصې او روايات، لکه شعر او متلونه د دوی د پسيکولوژي خواصو څخه ډکي دي، د روغي ژوندون، د جنګ دودونه او آداب د عشق او ميني حالات او روحي جذبات د دوی ذهنيت او افکار د ملګرۍ او رفاقت لاري او حالونه شاعرانه حيات، شرافت، د ننګي سره علاقه مندي، توريالیتوب، دفاعي او هجومي احساسات، حتی د ښځو شريفانه اخلاق او ناموسداري او ننګياليتوب، لنډه يې دا چې پښتني قصې ټوله د پښتنوالي خواص او مزايا لري او ښکاره کوي يې.

د پښتو قصې او نقلونه چې د ځيني ملي پهلوانانو Heroes پر سيرت او حيات مشتملي دي، شاعرانه سپېڅلي خواوي هم لري، موږ د مخه وويل چې د پښتو پر عروضي شعر د پردو اغېزي ډېري خيري پرتې دي، مګر دا د نقلونو اشعار او نارې سپيني سپېڅلي دي او خاص د پښتنو په ژوند او روحياتو اړه لري، نو ځکه موږ تر عروضي اشعارو داسي بوبې او سچه پښتو نارې او بدلې د پښتنو د روحياتو په پلټنه کي مهمې ګڼو.

دوکتور ګوستاولوبون وايي :

"قصې ډېر ځله تر تاريخ صحيحي وي او د ملت حقيقي مشاعر څرګندوي، قصې هغه حوادث دي، چې د حکايت کوونکې عاقله په متاثره شوې وي "

نو د پښتو قصې هم داسي دی، چې د دوی ملي روح ښه اوځاروي، که مضمون نه اوږدېدلای، نو ما به دا خبري ښې پستې شنلي او پلټلي وای، مګر اوس فقط مثالاً څو اشارې ورته کوم، د "فتح خان برېڅ او رابيا" په نقل کي دا دواړه مينان پر ټولو واقعو سره ملګري دي پښتني ښځې په جنګ کي پخپله شامليږي او توريالۍ دي، هغه وخت چې له شپېتو تنو ملګرو څخه يوازي فتح خان او د ده پښتنه مينه پاته سوه، نو سهار رابيا فتح خان ته د جنګ تشويق داسي ورکوي:

سر د سره پالنګه هسك کړه فتح خانه

رابيا ګلي پونده ورته کړه سپريږي

چي فتح خان لا له ځايه نه و راپورته سوی، رابيا د جنګ پر آس سپره وه، د غليم مقابلې ته تله، نو يې په خپل مين داسي ناره وکړه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر د سره پالنگه هسك کړه فتح خانه

رابیا گلي پونده ورته کړه سپره سوه

فتح خان په داسي حماسي ږغ ځواب ورکړ:

"که تتي د گواریو ځانگي تتي، یا مي خور یې یا مي مور یې، څو یې نکړم، پر دا سپینه سینه پڅي."

په پای کي فتح خان یوازي د جنگ پر میدان پاتیږي، نو وایي:

"یو که بوټی هندوستان مي بوټی_بوټی=په سپیتانه کي خلاص نه سو، اوس راواړوه د سپینو چړو موټی."

له دغو نارو څخه به د پښتنو جنگي احساسات او د دوی د ښځو روحي او معنوي غښتلوالی او لوړ مقام تاسي ته ښکاره سي، چي د پښتني عقل او اجتماعي مزاج او فکري ساختمان هم تر پښتون کښته او ضعیف نه و.

د پښتنو پاك او سپېڅلی ژوند او د عفت او ناموس داری حیات د پښتني اخلاقو څخه دی، یعني د پښتنوالي روح، دوی په عفت او پاك لمنی کي ساتلی دی، د ښادی او بیبو نقل زموږ په قصو کي خورا شهرت لري، عاشقانه احساسات په خورا تېز او تر هر څه اثرناك او اغېزه لرونکي دي، هم د پښتنوالي روح نسي مغلوب کولای، ښادي خو پر بیبو مین و، او بیبو هم د ده په مینه کي لېونی وه، مگر د دوی عشق هم د عفت تر سیوري لاندي و او د بیبو ته تر واده د مخه معاشقه لوی پېغور او ناوړه وه، ځکه نو چي یو وخت ښادي له بیبو څخه خوله غواړي، بیبو دا خواست نه مني او ناره پر کوي:

"چي دا ښادي هلك و ما یې تل اودې څړی=اوس چي دا ښادي را لوی سو نو د ما غواړي خولگی."

په پای کي ښادي چي پښتون ځلمی و، د دې خپل بې ځایه خواهش په پښېمانی او د دې دپاره چي ځان د دې اقدام له پېغوره وباسي، له وطنه ورکیږي او کلی کور ټوله پرېږدي.

ښادي ولاړ ورك سو، تېر، کهول یې پرېښود، بیبو خو د ده په مینه کي سوځي، یوه ورځ چي د بکوا پر دښت کاروان تېریږي، نو د دې خپل مین ور په یادیږي، وگوري په څه آرمان ناره پر کوي:

"کاروانونه د بکوا پر دښت تیریږي=کاروانونه د بکوا پر دښت تېریږي، ښادي ورسره نسته، په دا نور کاروان مي مینه نه ماتیږي، زما آرمان ښادي مي بایلو."

په دې ډول د پښتو ملي قصې، لکه آدم خان او درخانی، مومن خان او شېرینی، جلات خان او شمایله، موسی خان او گلمکی توردلی او شاهوگله او نوري_نوري د پښتنو د پسیکولوژي روڼي هنداري دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنعـــــــــــنات

عنعنه یعني له نیکونو او تېرو پښتنو څخه، خوله پر خوله او پښت پر پښت رانقل سوي شیان او دودونه هم، لکه ژبه او شعر او قصص د ملي روح ښکاره کوونکي او ځرګندونکي دي، پښتانه ډېري عنعنې لري، خورا ډېر دودونه او رسوم سته، چي له زړو پښتنو څخه معنعن تر موږ پوري راغلي دي، په پسیکولوژي تحقیقاتو کي دې خوا ته په غور کتل کيږي او دا عنعنات د فوکلور اساسي ټکي دي، زه دلته فقط څو عنعنو ته اشاره کوم:

پښتانه وايي، چي د مېړاني باد راوالوت، نو د ځینو پښتنو پر لمن ونښت، داسي پښتانه په اجتماعي ژوندون کي "لولمن" لري، دوی د رياست او مشرتوب وړ دي، د ځینو پښتنو پر مټ ونښت، دا قومونه توريالي او ننګيالي دي، يعني حربي استعداد يې تر ټولو غالب دی، دغه باد د ځینو قومو پر ژبه ونښت، نو د دې پښتنو مرکه او نطاقي او د علم او پوهني خواص نصيب سوه، له دې عنعنې څخه د پښتنو د عقلي مزاج او روحياتو دا درې اساسي تيرې ښکاري:

.1د رياست او اداري مشرتوب قوه.

.2حربي استعداد او جنګي روح.

.3علم او پوهنه او وينا او علمي تلقينات.

پښتانه ښځو ته په مخصوص نظر ګوري او په پښتنواله کي د احترام مقام لري، ډېر ځله نارينه د ورينداړګانو د ناموس د ساتني دپاره سرونه بايلي، حتی د پردو ملتو ښځو ته هم کټ مټ په دغسي سترګه ګوري.

د پښتنو په عنعناتو کي "د پلو روی" خورا اهميت لري، پښتون د خورلڼي پلو محترم ګڼي او تر ډېرو ګټو يا انتقامي اقداماتو تيريږي، په جنګ کي چي د مېرمن پلو منځ ته راسي، کلی مقاطعه او متارکه وسي، پښتون چي هر څومره په قهر وي، خو د پښتنې خور پلو ته ګوري او کورټ يې تش نه پرېږدي.

ننــــــــــواتې

ننواتي د پښتنو يو عنعنوي د عذر غوښتلو ډول دی او د کلو_کلو دښمنۍ او عداوتونه په ننواتو له منځه وځي او داسي وي، چي د يوه خورا لوی کار يا لوی خصومت د غذر او بخښني دپاره مغلوب يا مجرم سړی د خپل کلي يا کام سپين ږيري او ستانه خپل مقابل ته ورلېږي، کله_کله چي امر ډېر مهم او د بخښلو قابل نه وي، نو خپلي ښځي په ننواتي ورلېږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ننواتی دومره اهمیت لري، چي پښتون مري، خو ننواتې نه کوي، مگر کې وکړه، نو د ده مقابل پښتون هم ضرور دغه مني او دی بخښي.

د پښتنو له صفاتو څخه ده، چي ننواته به نه کوي او کې وکړه، ها مقابل يې هم ضرور مني، په دې ډول نور ډېر د پښتنوالي عنعنات سته، چي ځيني يې"خادم" او "الفت" زموږ پښتنو ليکوالو ليکلي دي. له دغو ټولو څخه دا ښکاره کيږي، چي پښتانه اخلاقاً په هجومي روح کي خورا زغرد او تند او بيا په بخښنه او عفو کي هم مړني دي.

کې انتقامي جذبات تاوده دي، عفو او بخښنه او د عذر غوښتلو منښت يې هم سته.

دا وه د پسيکولوژي ځيني اساسي ځلي چي موږ لنډ_لنډ څرگند او په دې لار کي مو استفاده ځني وکړه، ځکه چي مضمون اوږديږي، او د پښتنوالي د ښېگړو احتوا هم موږ ته اوس ممکنه نه ده، نو به دا بحث لنډ کوو او فقط د پښتنوالي او پښتو ځيني تاريخي نتايج به وښيو، چي پخوا د دې پښتنوالي لمر پر نړۍ څه تجليات درلوده، او پښتانه د دغو روحياتو او سپېڅلو اخلاقو په اغېزو څومره لوړ سوي وه؟ او په تاريخ کي د پښتو او پښتنوالي څه نخښي سته؟ دا تاريخي کتنه به هم لنډه وي.

د پښتنو د لمر ځلښت په تاريخ کې

د پښتنوالي روح، لکه لمر داسي دی، چي هر وخت په برېگښ او ځلښت کي و او دی. د پښتنوالي اخلاق او د پښتنو روحي او عقلي مزاج او د دوی معنوي جذبات او غرايز، د دوی سپېڅلي مشاعر داسي دي، چي هيڅ وخت يې ځان نه دی پټ کړی او پښتون ته يې تاريخي لوړتوب او شهرت هم بخښلی دی، په زړو آريانانو کي تقريباً درې تر څلورو زرو کالو د مخه هم پښتنو شهرت درلود. د هند په زاړه کتاب ريگويد کي د دوی نوم په "پکنه" سره راغلی دی. او په هغو لسو کامونو کي شمېرل سوی دی، چي دوی د آريانانو زوړ تاريخي جنگ کړی و .

نينوس او سميلراميس د آشور شاهانو د خپل عظمت په وخت کي هم پر باختر خپلي حملې کولې، اما د دې ځای خلکو سخت جنگونه ورسره وکړه د آشور د ميخي خطو زاړه آثار چي پيدا سوي دي، دا ښيي چي 1100 کاله تر مېلاد د مخه يو آشوري بريالی تگالات فالازار Tagalath Phalazar په دوځلوېښتو قبيلو کي اراکوتو(ارچوتوس)، هراهوتي او نيسع او نيسا هم ذکر کوي، مگر دغو قبايلو دا فاتح بيوته مات کی او ځان يې آزاد کی

ارکوتو(ارچوتوس) خو د يونانيانو آراکوسيا Arachosia يعني قندهار دی، چي په پهلوي رخوت وه او عربو رخج او رخد کړ

هراهوتي harahuate چي په اوستا کي هم راغلی او په ريگويد کي سوس وتي ذکر سوی دی، ارغنداو دی

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اما نیسع یا نیسا غالباً اوسنی نېش دی، چي د قندهار شمالي مغربي خوا ته کاين دی او د زاړه مدنيت آّثار هم پکښي ښکاريږي، او مسعودي اسلامي موْرخ(332هـ) د بست او داور او رخج سره يو ځای د(نېس) په ډول راوړی دی له دې څخه ښکاره سوه، چي پښتانه پخوا هم يو توريالی قوم و او د پرديو مريي توب يې نه مانه.

هيروډوټس د يونان زوړ موْرخ چي تر ميلاد د مخه (425-480) کاله اوسېدی، پښتانه د "پاکتويس Paktves "په نامه او د پښتنو اوپرېدي قبيله يې"اپاروتي" راوړې ده.

د موْرخينو پلار هيروډوټس وايي :

"هغه خلك چي د هند شمال ته د"پاکتي ايکي" په مملکت کي پراته دي، د هستوگي ډول يې د باکتريانو(بلخيانو) دی، دوی خورا توريالي او جنگيالي دي، چي د خشياراشا(486-465 ق م) هخامنشي فاتح سره وه او پوستينان يې اغوستي وه، لويي_لويي د غشو لېندۍ او خپلي وطني چړې(پېش قبض) يې درلودې "

هلبرانټ Hellebrandtr ليکي:

"په ريگويد کي راغلي دي، چي په آّراکوسيا(قندهار) کي يوه قبيله ده، چي (واسوديوا يې باچا او د ده زوی سوداس) و، دې قبيلې د سندهـ تر روده پوري بری وموند او جنگي کارنامې يې د افسانو او نقلو په ډول مشهوري وې تر ميلاد د مخه(329-327 ق م) چي مقدوني سکندر د افغانستان پر خوا هندوستان ته تېرېدی، پښتنو د دې بريالي سره خورا سخته مقابله وکړه، د قندهار خلکو د ده سره جگړې وکړې، د نورو پښتنو په غرو کي هم سخت زحمتونه پر ورغله، د صوات په لته کي د يونان دا فاتح چي ټوله آّشيا يې نيولې وه، ټپي هم سو.

د سکندر سره د پښتنو مقابله خورا شهرت لري، د پښتونخوا يو غر په يونانيانو کي خورا مشهور دی، چي د يونان زوړ افسانوي پهلوان"هرکول" هم دا غر نه و نيولی، مگر سکندر پر دې غره يرغل وکړ او پښتنو ډېر يونانيان پکښي مړه کړه.

سکندر په پای کي مجبور سو او له ېېري پر شا سو، وروسته چي پښتنو دا ځای تخليه کړ، نو سکندر ځني تېر سو، يعني سکندر په خپل قوت پښتانه نکړه مات.

آّريان او کنټ کورث د دې غره قوم Arne (آّرن) مگر يو بل موْرخ ډيوډوره يې Arnas ليکي چي دا غر په تاريخ کي "عجيب غر" بلل سوی، چي د پښتنو د مېړاني په سبب چا نسوای مسخر کولای او سکندر په خورا زحمت او داسي تلفاتو تر "پښتونخوا" تېر سو، چي ډېر سپاهيان يې مړه او نور خورا په ستونزو سوي وو.

د ډيورډور موْرخ په قول، نو څکه سکندر د پښتنو له ېېري ېېرته هند ته پر دې خوا نه راغی، ناچاره سو چي د بحيرهْ عرب پر خوا ځان ايران ته ورسوي، او ډېر عسکر يې د لوږي او تندي څخه د بلوچستان په ريگو کي مړه او په 324 ق، م کي يې ځان فهرج ته ورساوه، تقريباً دري کاله يې د پښتنو له لاسه ناورينونه وليدل.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

البرمالي موْرخ ليکي:

چي د پښتونخوا په خاورو کي د يونان سپاهيانو داسي بدي ورځي وليدې چي دوی به دا خيال کاوه، چي د خپلو زړو پهلوانانو عمليات نوي کوي، دلته په دوی کي هم چمونه وسوه، لکه دوه ويشت پېړۍ وروسته چي په دغه ځای کي پر انګرېزانو راغله

له دغو تاريخي بياناتو څخه ښه څرګنديږي، چي پښتانه له پخوانو پېړيو څخه دغسي مستقل او آزاد او په مليت مغرور او توريالي او ګړندي وو او د دوی د پښتونوالي روح په هغه وختو کي هم ځلېدی او شهرت يې درلود، چي ټولو موْرخينو د دوی ښېګړي ذکر کړي او د آريانانو په زړو کتابو کي يې نوم هم ذکر سوی دی.

د ګريکو بوديك مدنيت

صنايع د هر مدنيت او هر ثقافت نمايندګي په ښه ډول کوي، حتی ډېر ځله پوهان په صنايعو څخه د مللو افکار او روحيات هم معلوموي پر صنعت باندي، محيطي عوامل او سياسي او تاريخي حوادث هم اغېزه کوي.

يو صنعت چي له يوه محيطه بل ته نقل سي په دې نوي محيط کي نوی رنګ مومي او د دې محيط پر تقاضا ځان سم کي، لکه د مخه چي مو ووېل د سکندر د فتوحاتو پر وخت په پښتونخوا کي ډېر يونانيان پاته سوه او چي سکندر ولاړ نو دوی په باختر کي يو سلطنت جوړ کی، دوی خپل يوناني ثقافت او مدنيت ورسره راوړی و، وروسته 600 کاله تر ميلاد دمخه د هندوستان د بودا دين هم دې خوا ته راغی، دا دوه مدنيته سره ګډ سوه، د پښتنو روحي تجليات وو، چي دلته يې يو تاريخي مدنيت چي نه د هند و، نه د يونان ايجاد کړ، دا مدنيت او صنعت چي د پښتونخوا د خلقو قريحې او د دوی محيطي او اجتماعي او روحي عواملو منځ ته راوړی و، د اسلام تر راتلو پوري دلې و، په باميان، باختر قندوز او د کابل شمالي خواوي، هډه، پېښور، ټکسيلا او د اټك ها خواته يې ډېر ښه_ښه آثار اوس هم موندل کيږي. د دې صنعت نفوذ اوسنيو موْرخينو لکه: هاکن فرانسوی، فوشه، جون مارشل انګليس، ګوډار او نورو په ښه ډول پلټلی دی او دا را ښکاره کوي، چي د پښتنو تاريخي عظمت د صنعت او فکر او فلسفې او سياست له خوا هم خورا ټينګ و. او اغېزې يې په هند کي تر کشميره پوري تللي وې، لکه د کشمير د ډورك او ټکسيلا د اولي اونك ستونونه چي دا اغېزې ښه ښکاره کوي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو او اسلام بری

موږ د مخه د پښتنو د روحیاتو په بحث کي وویل، چي دوی زاړه مبادي ښه ساتي او چي نوي مبادي یې ومنل بیا یې نو ژر پرېږدي.

د اسلام مقدس دین چي پښتنو ته راغی، نو دوی لومړی د مسلمانانو سره ډېري سختي مقابلي وکړې، مګر وروسته چي دوی دا مقدس دین قبول کئ، نو یې داسي فداکارۍ ورته وکړې، چي یو لوی مملکت، لکه هند د دوی په توره د اسلام په دین مشرف سو .

احمد بن یحی بغدادي اسلامي موٚرخ چي په بلاذري مشهور دی په(255 هـ) کي لیکي:

"د هجرت په 30 کال ربیع بن زیاد بن انس حارثي د سیستان له خوا په هرمند او داور راغی او وروسته یې بست او زابل(قندهار) فتحه کړ، مګر د سیستان د رزنج خلکو خپل اسلامي امیر ایستلی و، نو حضرت علي(رض) بېرته د جمل تر جنګ وروسته ونیوی، د حضرت معاویه(رض) په عصر کي بیا مسلمانانو هغه ځایونه ونیول، چي خلك یې له اسلامه بېرته اوښتي وه، کابل هم په دغو کي و، وروسته بیا د کابل پاچا رتبیل مسلمانان و ایستل، مګر بېرته مسلمانانو کابل، بست، رخج، داور ونیول، د عبدالملك بن مروان(65-86 هـ) په عصر کي بیا د رتبیل سره جنګونه وسوه او دا خواوي له 30 څخه بیا تر 100 هـ کاله مسلمانانو څو واره فتح کړې "

په دې ډول پښتنو لومړی د مسلمانانو فاتحینو سره کلکي مقابلې وکړې، مګر وروسته چي د اسلام په پاك دین سو، نو بیا یې دې دین ته ښې فداکارۍ وکړې، هغه وخت چي د سند اسلامي فاتح محمد بن قاسم د 90 هجري کال په حدودو کي ملتان او سند فتح کول، د دې اسلامي بریالي سره پښتانه هم وه او پر هغه خوا یې اسلام خپور کئ.

په (375 هـ) کي د پښتنو لودیانو څخه یوه بریالي شېخ حمید په ملتان کي د سلطنت اساس کېښود، دې پښتون او د ده کورنۍ تر ډېره په پښتنواله خپله پاچهي وچلوله او د هندوستان د راجګانو څخه یې ځان وساتی.

وروسته چي امیر ناصر سبکتګین په 367 هـ کي د غزني پاچا سو، پښتانه د دې پاچا ملګري سوه او دې پاچا هم د زابل(قندهار) له پښتنو سره خپلوي وکړه، ځیني موٚرخین وایي، چي د ده په لښکر کي چي د هندوستان د حملو دفاع یې کوله، دوه زره یا لس زره ، پښتانه وه د ملتان له لودیانو سره هم د سبکتګین د خپلوۍ له امله دوستانه روابط درلوده.

تر دې وروسته د سبکتګین زوی زابلي محمود چي مور یې د کندهار پښتنه وه، د غزني شاهنشاهي لوړه کړه، پښتنو د خپل خوریي سره ډېر کومکونه وکړه ، د هندوستان فتوحات او د بخارا، ایران بری ټوله د پښتنو په توریالیتوب وه، یمیني د غزنوي عصر موٚرخ وایي: چي پښتانه د اجل په څېر یا د وږي زمري په ډول پر غلیم ورتله، پر کوتلو خاته، لکه برېښنا پر زنګلو ننواته، لکه هوسۍ پر غرو لوړېده، لکه سېل په غرو کي شېوه کېده "

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو پښتون د هندوستان په فتوحاتو کي د پښتنو مېړانه په دې بيتو کي په فخر او حماست بيانوي:

تـــر کــو نامردو داسي ودنګل له نام و ننګه

زه يو پښتون وم چي ولاړ وم د سلطان تر څنګه

توره په لاس په ســـــره اور د عرصات وختم

له بت شکن ســره بـــه دژ د سومنات وختم

پښتانه مؤرخين د پښتنو جنګي مشرانو او ملکانو نومونه، چي د سلطان محمود په لښکر کي وه، بيانوي، يو جنرال يې خالو خان و، په دې لنډۍ کي هم له ګومله د دې جنرال د لښکرو راتګ ښوول سوی دی:

چي د خالو لښکري راســـــي!

زه به ګومل ته د خپل يار ديدن له ځمه

دغه د پښتنو کومك و، چي د محمود زوی مسعود د ايران په فتوحاتو کي مؤفق او وروسته يې وغوښته چي ولاړ سي، بغداد هم فتح کي او د اسلامي خلافت مرکز غزني ته رانقل کي او غزنوي شاهان د ايشيا او اسلام په پاچهۍ ومنل سي

تر غزنوي پاچهانو وروسته د غور پښتانه بريالي سوه، دوی هم د پښتنوالي د روح په برکت ټوله هند فتح کئ، د غوري سلطان شهاب الدين مېړاني د قطب الدين ايبك برياليتوب او بيا په هند کي د پښتنو پاچهانو کارنامې تاريخ نسي هېرولای، د سوريانو پښتنو شاهي، خو په هند کي د عدالت او عظمت او مدنيت دوره وه، د شېرشاه سوري عمرانات او د ثقافت او تمدن خدمتونه د تاريخ په زرو ليکي تر اوسه هم د هند په مختلفو رياستونو کي د دغو پښتنو کورنۍ حکمراني لري.

د کورګانيانو په پاچهۍ کي چي لومړی پښتانه د بابر په ملاتړ ودرېدل او هند يې ورسره فتح کئ، وروسته د ډهلي ګورګانيانو وغوښته چي د دوی خپل فطري حق يعني آزادي ځني سلب کئ، مګر پښتنو خو مريي توب نه مانه، نو په دې دوره کي پښتانه ټوله پر خپله ننګه ولاړ وه، چي تر پايه يې خپله آزادي له لاسه ورنه کړه.

د پښتنو ملي پهلوان او نامتو سردار او اديب خوشحال خان خټك د دې ملي جنګو سردار و او د پښتنو ملي اديبانو د خټکو کورنۍ او د مومندو توريالیو د پښتنوالي د استقلال غوښتنو روح ښه ښکاره کئ او د ګورګانيانو پر خلاف يې په خپل ملت کي داسي تبليغات وکړه، چي په پای کي د پښتنو له مريي توبه ناکامه سوه.

پخپله په افغانستان کي هم پښتانه د برم او جلال خاندان وه، د هوتکو او مرحوم حاجي ميرويس خان مېړانه او د ده د کورنۍ محمود او اشرف فتوحات خو ښکاره دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د نادر افشار په مقابل کي د پښتنو ټينگار د پښتنوالي يوه ننداره وه، د هرات د ابداليانو جنگونه د دې فاتح سره مشهور دي، يو کال د قندهار ښار محاصره وه، په دې په پافشاري کي د پښتون شاه حسين او سيدال خان ناصر سپه سالار مېړانه زموږ نه هيريږي .

د هند له خوا چي نادر افشار بېرته راځي، دې فاتح د خپلو غنايمو د ساتني لپاره د خيبر پښتنو ته د لاري ججه ورکړه، نو ځني راتېر سو ، ځکه چي ده ته د پښتنو د توري بريښ ښه ښکاره و.

تر نادر افشار وروسته چي اعليحضرت لوى احمدشاه بابا د پښتنو باچا سو، نو دې ښاغلي پښتون د پښتنو د پښتنوالي لياقت او کشورکشايي ښه وچلوله، احمدشاه بابا د خپل ښاغلي پښتون ملت په ملگرى او توره اووه اته واره پر هند يرغلونه وکړه، د هند مسلمانان يې د کفارو له تسلطه وژغورل د مرهټو جنگ د هندوستان له لويو جنگو څخه دى، چي پنځوس شپېته زره پښتانه تقريباً لسو لکو تنو سره وجنگېدل، ټوله يې مات کړه، تر دوو لکو تنو پوري يې مړه کړه او مرهټيانو ملا يې ور ماته کړه اې مارسډن انگليسى مؤرخ وايي:

"احمدشاه په آسانى سره د ډهلي پاچا سو او لکه محمود غزنوي او محمد غوري څو واره يې پښتانه په هندوستان راوبهول" . . .

کرانټ ډفه انگليسى مؤرخ ليکي:

"د پاني پت جگړه د هندوستان د مهابهارت تر جگړې وروسته لو جگړه ده، په درو ورځو کي پښتنو لويه فتحه وگټله "

يو پښتون شاعر برهان خان چي په دې فتوحاتو کي د احمدشاه بابا سره و، د دې جنگ سببونه د پښتانه شهنشاه له خولې داسي بيانوي:

احـــمدشاه بادشـــاه په جارو وويله

د غـــزا په نيـــت ووزمه له کابله

يا به قتل کړم کفار په هندوستان کي

يا به پرې کړمـه کله پرې باندي خپله

په دې ډول احمدشاه بابا د پښتنوالي په ننگه هندوستان ته څو واري ولاړ، او د خپلو اسلافو محمد او محمود ياد يې تازه کئ، د پښتنو لويه لمن له دې ښه ښکاريږي، چي احمدشاه بابا که څه هم هند فتح کئ، بخارا يې ونيوله، پر خراسان يې تسلط وموند، مگگر په دغو سرو هيوادو کي يې د هغه ځاى بادشاهان بېرته په شاهى کښېنوله او د پښتنوالي لوړ همت او عاليجنابي يې ثابته کړه، تر احمدشاهي دورې وروسته هم د پښتنوالي روح مړ نه و، ډېر ځله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې شاوخوا بريښ کاوه، وزير اکبرخان غازي د کابل او جلال آباد جهادونه او د سردار محمدايوب خان غازي د ميوند غزا او بيا د غازي محمدنادر شاه شهيد د ټل او جنوبي خوا جهادونه نه هيروي.

تر دې ځايه مو د پښتنوالي د ورځ ځيني رڼاوي او برېښناوي په تاريخي ادارو کې ښکاري کړې، دا خو يوه لنډه تاريخي کتنه وه، که مو مفصل ليکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چې ليکل يې بېل ــ بېل کتابونه غواړي، په پښتنو کې علما او د فن او پوهې خاوندان او بريالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو يې دا چې د پښتنوالي روح يو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چې نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چې خپل مفاخر او د پلرو او نيکو د پښتنوالي ښېګړې را ژوندۍ کې او د خپل مليت په روڼ تاريخ وویاړي، ما دا څو کرښې د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کي اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مې وړاندې کړې، ګوندې د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنيو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه

تر دې ځایه مو د پښتنوالي د ورځ ځیني رڼاوي او برېښناوي په تاریخي ادارو کي ښکاري کړې، دا خو یوه لنډه تاریخي کتنه وه، که مو مفصل لیکلای، نو د پښتنو د توري او اخلاقي اقتدار پرته، د دوی مدني او عمراني او ادري خدمتونه هم ډېر دي، چي لیکل یې ښېل ــ ښېل کتابونه غواړي، په پښتنو کي علما او د فن او پوهي خاوندان او بریالي شهنشاهان او نامتو دلاوران او پهلوانان تېر سوي دي، لنډه خو یې دا چي د پښتنوالي روح یو ژوندی او نه مړ کېدونکی روح دی، چي نن ورځ پر پښتنو او د دې زمانې پر ځلمو لازمه ده، چي خپل مفاخر او د پلرو او نیکو د پښتنوالي ښېګړي را ژوندۍ کي او د خپل ملیت په روڼ تاریخ وویاړي، ما دا څو کرښي د پښتنوالي په علمي پلټنه او سپړنه کي اوس وکښلای سوې او خپلو پښتنو ته مي وړاندي کړې، ګوندي د تېرو پښتنو اروا خوښ او د اوسنیو ځلمو لپاره د پښتنوالي درس وګرځي.

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library